

HIPERONIMUL A FACE/FAIRE ÎN LIMBILE ROMÂNĂ ȘI FRANCEZĂ

Raisa GALBEN

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică

Dans cet article on fait une tentative d'analyser certains aspects de l'hypéronymie dans les langues roumaine et français, en dévoilant généralement les traits spécifiques des hypéronymes, et celles du verbe *a face (faire)* qui représente cette catégorie des mots.

Le problème abordé est examiné à partir travaux ayant traité de certains aspects du thème visé. Les différents points de vue, appartenant aux savants notoires, sont illustrés par des exemples édicateurs, sélectionnés dans des textes littéraires roumains et français.

Hiperonimele sunt unități lexicale cu o semnificație foarte largă, aflându-se în opoziție cu **hiponimele** – cuvinte ce exprimă noțiuni mai înguste [1, p.275]. De exemplu, cuvântul **ființă** este un hiperonim pentru *om, animal, insectă*, care sunt hiponime în raport cu primul. La rândul său, *om* este hiperonim în raport cu lexemele *bărbat, femeie, copil*. În literatura de specialitate, **hiperonimele** mai sunt numite cuvinte *eurisemice*.

Eurisemia (sau sensul larg) este o varietate a semanticii lexicale și se manifestă printr-un înalt grad de abstractizare a lexemului ce deține un sens nediferențiat [2]. Totodată, fenomenul dat nu trebuie confundat cu polisemia. Unitățile lexicale eurisemice (hiperonimele) sunt polifuncționale și se caracterizează prin bogăția de valori semantice, prin capacitatea lor de a substitui alte cuvinte cu sens îngust (sau concret).

Examinând verbele *a face* din limba română și *faire* din franceză, am constatat că acestea întrunesc toate caracteristicile hiperonimelor: dispun de un sens foarte abstract, uneori, chiar vag, confuz, au o capacitate combinatorie aproape nelimitată și sunt polifuncționale.

Possibilitățile combinatorii ale verbului *a face* ne ajută să determinăm potențialul lui semantico-sintactic. Deși are o semnificație foarte largă, *a face* nu se desemantizează totalmente, ci își păstrează, de fapt, înțelesul primar. Verbul dat este atestat în DEX cu accepția de bază: „a realiza, a produce ceva”, de la care au derivat cele peste 70 de sensuri și nuanțe semantice. Cu toate acestea, verbul în discuție redă un anume sens doar în asociere cu alte unități lexicale. Potențialul său funcțional-semantic se află în legătură directă cu semnificația cuvintelor pe care le regentează. F. de Saussure susținea că „valoarea oricărui termen este determinată de ceea ce îl înconjoară” [3, p.129]. De aceea este important a stabili clasa de obiecte care sunt supuse acțiunii exprimate de un verb. Cu cât este mai largă și mai variată clasa acestor obiecte, cu atât e mai amplă semnificația verbului.

Grație posibilităților sale combinatorii deosebit de largi, verbul *a face* dispune de un statut lingvistic ce-l deosebește tranșant de celelalte verbe, în general, și de cauzative, în special. Romaniștii numesc verbul *a face* (la rând cu *a fi, a avea*) „verb fundamental” [1, p.176], „verb general” [4, p.76], „verb abstract” [5, p.79], „verb polisemantic” [6, p.346]. De regulă, acesta este privit prin prisma aspectului său gramatical. Unii cercetători, analizând sintagmele cauzative *faire + inf.*, susțin că formele perifrastice sunt capabile a exprima sensuri gramaticale. Astfel, sintagmele *faire (laisser) + inf.* sunt numite forme gramaticale de exprimare a cauzativității, considerată categorie gramaticală. Alții vorbesc despre existența unei diateze cauzative în limba franceză [7; 8], iar sintagma *faire + inf.* o tratează ca pe o formă gramaticală de redare a caracterului tranzitiv al verbului la infinitiv din sintagmă [9, p.212]. În gramatica franceză, verbului *faire* i se atribuie cele mai variate valori: verb semiauxiliar, verb copulativ, element al construcțiilor analitice, pro-verb. Se vorbește despre **pro-verb** [4, p.76-87] în cazurile unde o unitate cu sens general ajunge să poată substitui alte unități semantice cu sens mai concret.

În urma analizei verbului *a face* cu valoare cauzativă, am stabilit că acesta are o semantică foarte largă și exprimă cauzarea în modul cel mai abstract – nu se specifică modalitatea cauzării unei acțiuni sau stări. *A face* constituie o unitate eurisemică cu un conținut vag, compatibil cu un număr considerabil de lexeme și cunoaște puține restricții selective, combinându-se cu cele mai variate cuvinte. Datorită acestor proprietăți, verbul dat poate să înlocuiască orice alt verb cauzativ cu o semnificație îngustă (concretă): (1) *Nu poți să-mi impui să te iubesc cu sila.* (Camil Petrescu, *UNDÎNR*, p.7) *să-mi impui să te iubesc = să faci să te iubesc.*

Să analizăm enunțurile: (2) *Totdeauna a fost ușor să faci poporul să se supună poruncilor unui despot care-l trimitea la moarte decât să-l faci să înțeleagă adevărul din vorbele unui înțelept.* (P. Istrati, *OA*, p. 93) și (3) *Voi să dați seamă înaintea lui Dumnezeu, zise suspinând, că voi m-ați făcut să fac acest păcat.* (C. Negruzzi, *O*, p.148)

Nu este prea dificil a substitui verbul *a face* din exemplele date printr-un cauzativ cu sens mai îngust, mai concret, fără a afecta integritatea semantică a enunțurilor. Sinonimele contextuale ale lui *a face* sunt: *a îndemna, a convinge, a pune, a obliga, a impune, a sili, a constrânge*. Aici, *a face* are valoare de hiperonim în raport cu celelalte lexeme sinonime. Dacă hiperonimul *a face* exprimă un impuls spre modificări de ordin psihofiziologic în sfera obiectului care nu sunt supuse controlului și sunt, într-un fel, ne-voite, atunci acesta nu se pretează substituirii, așa ca în exemplele:

(4) *Pe frunte mâna n-o s-o luneci // Ca să mă faci să-mi ies din minți.* (M. Eminescu, *O*, I, p.181)

(5) ... *viziunea unei mese cu prietenii ei m-a făcut să sufăr.* (Cezar Petrescu, *UNDÎNR*, p.108)

În calitate de **verbum finitum**, *a face* poate să apară în context atât independent, cât și însoțit de diferite elemente combinatorii în sintagmele cauzative. În afară de aceasta, *a face*, care este un cauzativ prin excelență, întotdeauna se încorporează în structura semantică a cauzativelor. De ex.: *a aduce* = „a face să vină”; *a trimite* = „a face să plece”; *a așeza* = „a face să șadă”; *a albi* = „a face alb”; *a mări* = „a face mare” etc. Unele dintre aceste verbe își dezvăluie în mod pregnant valoarea lor cauzativă numai fiind plasate în context. Să exemplificăm.

(6) *Primăvara scotea lumea la soare ca pe șopârle.* (C. Petrescu, *UNDÎNR*, p.61)

Lexemul verbal *scotea*, având în distribuția sa substantivul animat *lumea*, „sumedenie de oameni, mulțime”, echivalează semantic cu sintagma *făcea să iasă*. Efectuând transformă respectivă, obținem următorul enunț: → T₁ (6*) *Primăvara făcea lumea să iasă la soare.*

Enunțul-transformă reprezintă o frază compusă din două propoziții, dintre care prima este regentă, ce conține verbul cauzativ, iar cea de-a doua este o subordonată predicativă suplimentară. O altă modalitate de redare a situației cauzative poate fi și introducerea unui circumstanțial de cauză: → T₂ (6**) *Fiind primăvară, lumea ieșea la soare ca șopârlele.*

Obiectul direct al verbului *scotea*, fiind exprimat printr-un substantiv animat, e capabil să îndeplinească funcția de subiect al verbului noncauzativ *să iasă*, care este inclus, la rând cu *a face*, în structura semantică a cauzativului. În contextul dat, situația cauzativă este implicită. Cauzativitatea, neavând în acest caz mijloace formale de expresie, se manifestă ca o „categorie latentă”. Se cere relevată aici o particularitate a verbului în discuție, determinată de distribuția lui, și anume, imposibilitatea de a lua forma diatezei pasive. Explicația este următoarea: în exemplul dat, subiectul cauzator *primăvara* este un **Cauzal**, deoarece se redă printr-un nume cu trăsătura semantică /-Animat/ și, drept urmare, nu poate funcționa în calitate de subiect logic al verbului cauzativ. Subiectul logic (*lumea*), ține totodată locul subiectului cauzat. Determinat de anumite împrejurări, acesta execută acțiunea cauzată și poate ocupa poziția subiectului gramatical (și logic), iar Cauzalul (subiectul gramatical) preia funcția complementului de cauză. Are loc „destrămarea” construcției cauzative și a structurii semantice a verbului cauzativ: *scotea* > *ieșea* (noncauzativ) + CCirc. cauz.

Ajungând la un grad înalt de abstractizare a sensului și fiind capabil a substitui realmente orice verb cauzativ cu sens concret, *a face* are totuși o arie de circulație mult mai restrânsă decât *faire* din limba franceză. Astfel, în limba română se dă preferință exprimării explicite a cauzalității, utilizându-se pentru fiecare situație concretă verbul respectiv, ceea ce se reflectă în traduceri. Funcție de context, verbului *faire* îi corespund în versiunea românească cele mai variate cauzative: *a porunci, a ruga, a pofti, a cere, a îndemna, a obliga, a pune* etc.

A se compara:

Limba română	Limba franceză
(1) ... <i>tovarășul căpitan a poruncit să ne aducă niște pahare.</i> (V. Beșleagă, <i>ZF</i> , p.184)	(1*) ... <i>il fit amener de l'alcool.</i> (V. Beșleagă, <i>VB</i> , p.161)
(2) ... <i>pot cere să te aresteze.</i> (G. de Maupassant, <i>BA</i> , p.190)	(2*) <i>Je peux vous faire arrêter...</i> (G. de Maupassant, <i>BA</i> , p.30)
(3) <i>Sunt sigur că el a îndemnat-o să-l refuze pe marchiz.</i> (G. de Maupassant, <i>BA</i> , p.190)	(3*) <i>C'est lui qui a fait refuser Cazolles.</i> (G. de Maupassant, <i>BA</i> , p.331)
(4) <i>Îl obligă să stea pe canapea.</i> (G. de Maupassant, <i>BA</i> , p.58)	(4*) <i>Elle le fit asseoir...</i> (G. de Maupassant, <i>BA</i> , p.106)

Exemplele confruntate dezvăluie natura mult mai abstractă a limbii franceze în comparație cu limba română, reprezentată prin verbul *faire*. Acesta se prezintă ca o unitate lexicală cu un înalt grad de generalizare, la baza căruia stă sensul larg. Analizând în plan confruntativ lexicul francez, Ch.Bally constată că „Verbul francez exprimă acțiunea într-o formă abstractă. Verbul în limba germană este mult mai concret” [6, p.378]. În cazurile când limba germană pentru fiecare semnificație suplimentară utilizează un lexem aparte, limba franceză se limitează la un cuvânt cu semnificație generală, lăsând contextul să determine semnificația necesară [10, p.32].

Verbul *faire*, având o semnificație nediferențiată, exprimă o noțiune atât de largă, încât aceasta poate cuprinde un șir de alte noțiuni, care în limba română sunt rediate prin lexeme diferite. Conform opiniei prof. V.Gak, caracterul relativ abstract al limbii franceze se manifestă în modul cel mai pregnant la traducerea unuia dintre cele mai abstracte verbe, și anume *faire*. De exemplu, verbului *faire* cu sensul „a aduce în ordine” îi corespund în limba română un șir de lexeme cu o semnificație mult mai concretă, în dependență de context: *faire la chambre* = a amenaja camera; *faire le lit* = a așterne patul; *faire ses chaussures* = a-și curăța ghetetele; *faire sa caisse* = a-și număra banii.

Credem că în limba română *a face* este foarte apropiat de cauzativul *faire* din limba franceză. El poate substitui orice verb cauzativ cu o semnificație mai concretă, ca în exemplul: *Sunt sigur că el a îndemnat-o să-l refuze pe marchiz* (G. de Maupassant, *BA*, 190) = **Sunt sigur că el a făcut-o să-l refuze pe marchiz*.

Dar, după cum am remarcat mai sus, în limba română, pentru exprimarea acțiunii cauzatoare *a face* poate să fie substituit, în funcție de context, printr-un cauzativ ce comportă o semnificație mult mai concretă, aflându-se cu acesta în raport de variație liberă. În lumina celor expuse, vom analiza următorul enunț:

Ea făcuse să i se împacheteze tot soiul de târguieli... (C. Petrescu, *UNDÎNR*, p.108)

Sintagma *făcuse să se împacheteze* nu este caracteristică limbii române și pare a fi artificială în cazul când ambele subiecte, și cel cauzator, și cel cauzat, sunt exprimate prin substantive animate având trăsătura semantică /+Uman/. În asemenea cazuri, după cum am mai menționat, preferința li se dă cauzativelor cu o structură semantică concretă. În exemplul dat, *a face* are o semnificație destul de transparentă și ar putea fi ușor substituit prin unul din echivalentele sale semantice: *a ruga*, *a cere*, *a porunci*, *a pune* etc., care fac enunțul mai explicit. Evident că autorul a construit sintagma dată, imitând modelul francez.

Din punct de vedere semantic, orice cuvânt se prezintă ca o unitate complexă, alcătuită din mai multe nuanțe de sens și din diverse componente semantice (seme). F. de Saussure ne previne că „...e o mare iluzie să considerăm un termen numai ca unire a unui anumit sunet cu un anumit concept” [3, p.127]. Dat fiind că verbul exprimă relațiile dintre obiecte și fenomene, este important a stabili clasa de obiecte care sunt supuse acțiunii numite de verbul dat. Cu cât este mai largă și mai variată clasa acestor obiecte, cu atât e mai largă semnificația verbului, care, în astfel de condiții, capătă caracter sintagmatic [2, p.42].

Posibilitățile combinatorii ale verbului *a face* ne ajută să determinăm potențialul lui semantico-sintactic. Acesta exprimă un anumit sens doar în asociere cu alte unități lexicale. Capacitățile sale funcțional-semantice se află în legătură directă cu semnificația cuvintelor pe care le regentează, precum și cu particularitățile sintactice ale acestora.

Astfel, valorile semantice ale verbului *a face* se datorează în mare parte actualizatorilor din distribuția acestuia. „Valoarea unui termen poate fi modificată fără să ne atingem nici de sensul și nici de sunetele sale, ci doar prin faptul că un anumit termen din vecinătate va fi suferit o modificare” [3, p.133].

Lexemelor din limba franceză nu le este specific acordul semantic, de aici și dificultatea de a le înțelege semnificația, ce trebuie pusă în concordanță cu textul. Un avantaj îl constituie însă faptul că același lexem poate să apară într-un număr mare de contexte, ceea ce facilitează utilizarea lui. În acest caz, se vorbește despre o economie la codarea informației, și invers – la decodare. Se știe că în limba franceză specializarea lexicului nu se manifestă atât de mult ca în alte limbi. Un cuvânt din limba franceză are atâtea funcții și semnificații, încât în limba română acestuia poate să-i corespundă câteva lexeme diferite.

Confruntând limbile franceză și rusă, V.Gak constată că pentru exprimarea aceluiași număr de noțiuni, limba franceză utilizează mai puține cuvinte decât alte limbi. În virtutea caracterului abstract al limbii franceze, acesteia îi sunt caracteristice construcțiile analitice, conținând elemente desemantizate (gramaticalizate), cărora li se dă preferință în detrimentul formelor sintetice. Astfel, se vorbește despre diateza cauzativă (voix causative), exprimată printr-o construcție cu verbul auxiliar *faire* + verbul de bază la infinitiv. Această formă verbală, în ultimul timp, este tot mai des utilizată în defavoarea formelor verbale sintetice. Să exemplificăm:

- 1) *Il a fait savoir à ses amis qu'il allait partir. (faire savoir = annoncer)*
- 2) *Il m'a fait voir toute sa collection de timbres. (faire voir = montrer)*
- 3) *Il m'a fait venir chez lui. (faire venir = inviter)*
- 4) *Venez me voir demain, je vous ferai manger un plat extraordinaire. (faire manger = servir)*

Constatăm că valoarea tranzitivă este redată printr-o formă analitică.

În loc de concluzii, menționăm următoarele. Studiind limba franceză, deseori ne ciocnim de unele dificultăți la utilizarea anumitelor lexeme, dat fiind că multe cuvinte au o semantică foarte largă, nediferențiată, iar sensul poate fi precizat doar în context. Chiar s-au făcut încercări de a identifica un număr maxim de contexte-tip și situații-tip, de a stabili ce cuvinte sau îmbinări va utiliza un francez în asemenea cazuri. S-a demonstrat că nu e suficient să cunoști doar semnificația cuvintelor, trebuie să mai cunoști și legitățile de întrebuintare a lor, fiindcă una și aceeași noțiune (unul și același denotat) poate fi exprimată (numită) prin mijloace diferite în limbi diferite.

Referințe:

1. Гак В. Введение во французскую филологию. - Москва: Просвещение, 1986.
2. Ленца А. Широкозначность глагола и контекст. - Кишинев, 1987.
3. Saussure F. de. Cours de linguistique générale. - Iași: Editura Polirom, 1998.
4. Гак В.В. Сопоставительная лексикология. - Москва: Международные отношения, 1977.
5. Brøndal V. Le français, langue abstraite. - Copenhague: Munksgaard, 1936.
6. Bally Ch. Linguistique générale et linguistique française. 4-ème éd. - Berne: éd. Francke, 1965.
7. Tesnière L. Éléments de syntaxe structurale. - Paris: Libr. C. Klincksieck, 1965.
8. Гак В.В. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис. - Москва: Высшая школа, 1986.
9. Référovskaja E.A., Vassiliéva A.K. Essai de grammaire française: Course théorique. - Moscou, 1982.
10. Ульманн С. Дескриптивная семантика и лингвистическая типология // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.2. - Москва: Прогресс, 1962, с.27-58.

Izvoarele artistice și abrevierile lor:

1. Beșleagă V. Zbor frânt. Acasă. - Chișinău: Literatura artistică, 1980. - 552 p. (V. Beșleagă, ZF)
2. Beșleagă V. Le vol brisé. - Chișinău: Literatura artistică, 1987. - 192 p. (V. Beșleagă, VB)
3. Eminescu M. Opere. Vol. I. - Chișinău: Literatura artistică, 1981. - 277 p. (M. Eminescu, O, I)
4. Istrati P. Opere alese. Vol. IV. - București, 1967. - 206 p. (P. Istrati, OA)
5. Maupassant Guy de. Bel-Ami. - București: Editura H. - 208 p. (G. de Maupassant, BA)
6. Maupassant Guy de. Bel-Ami. - Moscou: Éditions en langues étrangères, 1954. - 351 p. (G. de Maupassant, BA)
7. Negruzzi C. Opere. - Chișinău: Literatura artistică, 1980. - 422 p. (C. Negruzzi, O)
8. Petrescu Camil. Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război. - Chișinău: Hyperion, 1991. - 380 p. (C. Petrescu, UNDÎNR)

Prezentat la 04.11.2008